

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Βιβλιογραφία και ιστορία του βιβλίου

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ

Ελληνική Βιβλιογραφία του 19ου αιώνα.

Βιβλία - Φυλλάδια, Τόμος Πρώτος 1801-1818,

Αθήνα, Βιβλιογραφικό εργαστήριο -

Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, 1997

Σχήμα φύλλο (34,5 x 25 εκ.), πς' + 735 σ.

Οι ανάγκες της εθνικής απογραφής και η ικανοποίηση της ζήτησης του συγκεκριμένου στην πλημμυρίδα του τυπωμένου χαρτιού, δίνουν στη βιβλιογραφία την υψηλή θέση που έχει στη συνείδησή μας. Φαίνεται στον τομέα αυτό να είμαστε από τους ευνοημένους, αφού αποκτήσαμε νωρίς καλά βιβλιογραφικά εργαλεία, τα οποία ευεργέτησαν τις σπουδές μας, παρόλο που δεν χρησιμοποιήθηκαν, όσο και όπως τους έπρεπε, ώστε να μας προφυλάξουν από

άγνοιες, εξωπραγματικές σταθμίσεις και ρητορικές αυθαιρεσίες στις προσεγγίσεις των φαινομένων του παρελθόντος. Αξίζει να αναζητούμε τις αιτίες, γιατί τα απογραφικά και ευρετηριακά εργαλεία, οι κατεξοχήν οδηγοί στη μεγάλη χρονική διάρκεια και τη συνέχεια της μεγάλης σειράς των προσπαθειών και των πολιτισμικών επιτευγμάτων στην ιστορική πορεία ενός λαού, δεν βρήκαν τη δεξίωση, η οποία είναι απαραίτητη για την παιδεία, που οδηγεί στη γνώση, την αυτοσυνειδησία μιας κοινωνίας και τελικά στην απελευθέρωση από στερεότυπα και ιδεολογήματα που τη δυναστεύουν.

Σημειώνοντας τους σταθμούς για τη συγκρότηση της εθνικής βιβλιογραφίας της περιόδου από τον 15ο ως τον 19ο αιώνα, πρέπει να αναφερθούμε στον Ανδρέα Παπαδόπουλο Βρετό (εκδόσεις 1845 και 1854/1957), που στοιχειωδώς κάλυψε βιβλιογραφικά ολόκληρη την περίοδο ως το 1832. Ο Emile Legrand πύγωσε το μεγάλο έργο της ελληνικής βιβλιογραφίας. Με 9 τόμους, που εκδόθηκαν στο Παρίσι από το 1885 ως το 1906, κάλυψε βιβλιογραφικά τον 15ο, 16ο και 17ο αιώνα. Ο 18ος αιώνας δεν στάθηκε τόσο τυχερός, αφού το σχετικό έργο εκδόθηκε από τους μαθητές του, μετά το θάνατό του, σε 2 τόμους (1918, 1928) και κάλυψε μόνο την περίοδο 1701 - 1790. Η συμπλήρωση του έργου του Legrand θα γίνει έργο Ελλήνων ερευνητών, 30 χρόνια αργότερα: Μ. Ι. Μανούσας (1958), Γ. Λαδάς και

Αθ. Χατζηδήμος (5 τόμοι, 1964-1976), Φ. Ηλιού (1973) και Θ. Παπαδόπουλος (2 τόμοι, 1986, 1992). Για όλο σχεδόν το βιβλιογραφικό υλικό, που απλώνεται στους 19 αυτούς τόμους και άλλα μικρότερα δημοσιεύματα, διαθέτουμε την πολύτιμη αλφαβητική και χρονολογική ανακατάταξη του Θ. Παπαδόπουλου (1984), πολλαπλό ευρετήριο και οδηγό αναζήτησης στις περισσότερες από 6.000 αναγραφές εκδόσεων της Ελληνικής Βιβλιογραφίας 1466-1800.

Ο 19ος αιώνας είχε τις δικές του βιβλιογραφικές τύχες. Η αδυναμία της Εθνικής Βιβλιοθήκης, που ιδρύθηκε το 1832, να δημοσιεύει τρέχουσα εθνική βιβλιογραφία, έστω και με βάση το ήμισυ περίπου της ελληνικής βιβλιοπαγωγής, που κατορθώνει να συγκεντρώνει, στέρησαν την εθνική βιβλιογραφία από την αυτονομία αφητηρία της. Η προκήρυξη της Ακαδημίας Αθηνών (1934) κίνησε τους Δ. Γκίνη και Β. Μέξα να αναλάβουν τη μεγάλη προσπάθεια, που μας χάρισε τη βιβλιογραφία της περιόδου 1800-1863 3 τόμοι: 1939, 1941, 1957, με 11.000 περίπου αναγραφές βιβλίων, φυλλαδίων και μονοφύλλων. Το ενδιαφέρον για το έργο αυτό τονώθηκε και η χρήση του έγινε ευκολότερη με την εκτύπωση ευρετηρίων αλλά και συμπληρώσεων, που δημοσιεύτηκαν με την καθοδήγηση του Κ. Θ. Δημαρά, από εκείνους που συνεργάστηκαν γύρω από το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (από το 1963 ως το 1989 δημοσιεύτηκαν 6.500 νέες αναγραφές τίτλων).

Τα υπόλοιπα χρόνια του 19ου αιώνα, 1864-1900, είχαν χειρότερη βιβλιογραφική τύχη. Η βιβλιογραφία του Ν. Μανρή για την περίοδο 1864-1897, κινημένη κι αυτή από προκήρυξη της Ακαδημίας Αθηνών, παραμένει ανέκδοτη. Το κενό προσπαθούμε να το καλύπτουμε κάθε φορά με τη χρήση των περιφερειακών και τοπικών βιβλιογραφιών (η Ιονική Βιβλιογραφία του Legrand και των συνεχιστών του είναι το καλύτερο παράδειγμα) αλλά και των καταλόγων των βιβλιοθηκών (εδώ ο κατάλογος της βιβλιοθήκης του Ε.Λ.Ι.Α. (1864-1900) της Πόλης Πολέμη είναι το πρώτο σωσίβιο για τον ερευνητή αυτής της περιόδου).

Με όλα αυτά τα δεδομένα, υποδεχτήκαμε το εξαιρετικό βιβλίο του Φίλιππου Ηλιού, *Ελληνική Βιβλιογραφία του 19ου αιώνα. Βιβλία και φυλλάδια. Τόμος πρώτος 1801-1818*, που πρόσφατα κυκλοφόρησε. Δεν θα αντικαταστήσει ούτε καν τον πρώτο τόμο της Βιβλιογραφίας Γκίνη - Μέξα, αφού εκείνος καλύπτει μεγαλύτερη περίοδο (1800 - 1839) και περιλαμβάνει και περιγραφές μονόφυλλων και χαρτών. Είναι, όμως, βέβαιο ότι θα γίνει οδηγός μας προς τη βαθύτερη γνώση του βιβλίου.

Πρόκειται για ένα βιβλίο που, από τον τίτλο του, την πειθαρχία και τη δομή του, υπηρετεί τις επιταγές ενός βοήθητικού επιστημονικού κλάδου, όπως η βιβλιογραφία, αλλά καταφέρει, χωρίς να εγκαταλείπει την αυστηρότητα των προδιαγραφών και των απαιτήσεών της, να πλουτίζεται με

όλα εκείνα τα στοιχεία, κριτικά και συγκριτικά επεξεργασμένα, τα οποία το αναδεικνύουν ασφαλή πηγή για την ιστορία του βιβλίου και συγχρόνως ιστορία του βιβλίου το ίδιο, καθώς πορεύεται «από την καταλογογράφηση της έντυπης παραγωγής στα ιστορικά του κάθε εντύπου και μέσα από αυτά, σε μια πιο τεκμηριωμένη ιστορία του νεοελληνικού βιβλίου, για να οδηγηθούμε τελικά σε μια ενδελεχέστερη κατανόηση των πραγματικοτήτων και των μηχανισμών της πολιτισμικής ιστορίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε μέσα στον ιστορικό χρόνο.»

«Το ελληνικό βιβλίο στα χρόνια της ακμής του Νεοελληνικού Διαφωτισμού» είναι ο τίτλος της εισαγωγής, που αρχίζει με στατιστική ανάλυση της βιβλιοπαραγωγής 1801 - 1820. Στη συνέχεια, φωτίζεται η διακύμανση της παραγωγής και προσεγγίζεται κατά κατηγορίες. Ακολουθεί ο λόγος για τα τραβήγματα των βιβλίων, την απορροφητικότητα της αγοράς και τις στάσεις του αναγνωστικού κοινού, για τη γεωγραφία των κέντρων παραγωγής του βιβλίου και τη διακίνησή του, για τη γεωγραφία και τη διαστρωμάτωση των συνδρομητών, για τις μεταφράσεις, τις γλώσσες των πρωτοτύπων και των ειδών των βιβλίων που επιλέχθηκαν, για τις εκδόσεις και τις επανεκδόσεις των παραδοσιακών βιβλίων και την είσοδο των νεωτερικών. Όλα αυτά αρθρωμένα σε ένα αδρό σχήμα ιστορίας του βιβλίου, απαλλαγμένο από τον συνήθη βιβλιογραφικό φόρτο, με αφαιρετικότητα και ανάδειξη των φαινομένων στο μικρό χρόνο αλλά και συνδεμένα με τις μεγάλες γραμμές, πίσω προς τον 18ο αιώνα αλλά και την προοπτική του 19ου.

Οι 1.686 περιγραφές τίτλων και τόμων, πέραν των τυπικών στοιχείων, που μπορούν να ελέγχονται και με τη δημοσίευση φωτογραφίας της σελίδας τίτλου, αναγράφουν και τα περιεχόμενα του βιβλίου και την εικονογράφηση του. Ακολουθούν στοιχεία για τους συντελεστές, για το πρωτότυπο των μεταφράσεων, για τις αγγελίες, τις βιβλιοκρισίες, τους συνδρομητές, την τιμή και τη διάθεση του βιβλίου. Υπάρχουν ακόμη στοιχεία για τις προηγούμενες και επόμενες επανεκδόσεις και ο κατάλογος των βιβλιοθηκών που βρίσκεται το βιβλίο.

Όλα αυτά τα στοιχεία αξιοποιούνται και μπορούν να πάρουν και τη μορφή σειρών, με τη χρήση των εξαιρετικών ευρετηρίων των βιβλιογραφικών πηγών, των τόπων έκδοσης, των τυπογραφείων, των εικονογραφικών θεμάτων και των βιβλιοθηκών.

Δεν είναι πρώτη φορά που ο Φίλιππος Ηλιού περνά με ένα βιβλίο όλους τους αναβαθμούς από τη βιβλιογραφία ως την ιστορία του βιβλίου. Πριν από 25 χρόνια, το 1973, με τον άχαρο τίτλο «Προσθήκες στην Ελληνική Βιβλιογραφία. Τα βιβλιογραφικά κατάλοιπα του E. Legrand και του H. Pernot (1515-1799)» τύπωσε ένα αφηρητικό βιβλίο, που αποτελούσε ως τότε την πιο ανοιχτή πρόταση και σχέδιο για την έρευνα της ιστορίας του βιβλίου, όπως σημείωνε το 1975, αρμοδιότερος όλων, ο Κ. Θ. Δημαράς: «Αποτελεί μια βασική εισαγωγή για τη μεθόδευση όλων των θεμάτων, όσα μπορούν να εξετασθούν με αφηρησία την έκδοση του ελληνικού βιβλίου στα χρόνια της τουρκοκρατίας, συνάμα όμως

παρέχει και ένα πλήθος άγνωστα ή αθησαύριστα ως σήμερα σχετικά στοιχεία. Με τα δύο αυτά χαρακτηριστικά είναι ο απαραίτητος συμπαραστάτης για την έρευνα της παιδείας στην περίοδο την οποία εξετάζει.»

Για να κατανοήσουμε το επίτευγμα του βιβλίου, που παρουσιάζουμε, το οποίο είναι βιβλιογραφία, επεξεργασμένη πηγή για την ιστορία του βιβλίου και ιστορία συγχρόνως, πρέπει να συμπληρώσουμε την αναφορά μας στην «ανορθόδοξη» βιβλιογραφία του Legrand και των συνεχιστών του, με τη μαθητεία και τις επιλογές του συγγραφέα, που τον οδήγησαν στην ενδιάμεση πρόταση με το βιβλίο του 1973 που σημειώσαμε. Στον πρόλογο του σημερινού βιβλίου ομολογούνται οι οφειλές στους Γάλλους και Έλληνες δασκάλους και τις βοήθειες από τη συμπόρευση με προεσβύτερους, ομηλικούς και νεώτερους ερευνητές. Οι προεκτάσεις τους δείχνουν την πορεία του συγγραφέα αλλά και άλλων ιστορικών, από τρεις τουλάχιστο γενεές, με ευεργετικές συναντήσεις και αίσθηση συλλογικότητας.

Στη στέρεα και αφαιρετική εισαγωγή-ιστορία του βιβλίου αναδεικνύονται τα φαινόμενα και παρακολουθούνται στο μικρό χρόνο της ιστορούμενης εικοσαετίας, αλλά και συνδέονται με τις μεγάλες γραμμές του 18ου αιώνα και τις προοπτικές του 19ου, ανιχνεύεται ο δρόμος του ιστορικού των συνειδησεων, των συμπεριφορών και της ιστορίας του βιβλίου, που χρειάστηκε να κατασκευάσει όλο αυτό το έργο-πηγή της ιστορίας του βιβλίου, με τους όρους και τους κανόνες της βιβλιογραφίας. Αυτής της πηγής ο ίδιος έγινε ο πρώτος «αναγνώστης» και οι απαντήσεις στα ερωτήματά του συγκρότησαν το σχήμα ιστορίας του βιβλίου. Αν οι κανόνες της «ανορθόδοξης» βιβλιογραφίας άγγιξαν τα όριά τους κατά τη σύνταξη του έργου, έχουμε στο ίδιο βιβλίο και τις αποδείξεις επιχειρησιακής χρήσης της, ως πηγής της ιστορίας.

Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης